MILYENEK A KÁRPÁTOKON KIVÜLI MAGYAROK?

1. Eredetük, sorsuk és számbeli adataik végigkövetése után azt vizsgáljuk a Kárpátokon kívüli magyarokban, ami állandó, nem változó bennük. Idézzük! meg a szemünk elé őket utazók leírásain és kutatók feljegyzésein keresztül: milyen a külsejük, környezetük s ismerjük meg szokásaikat, tulajdonságaikat, jellemüket.

a. A moldvai magyarság értékes emberi tulajdonságait Gegő írta le először (31: 50–1. o.):

A' moldvai magyaroknak a' moldvánoktúl eltérő saját tulajdonságaik, szokásaik; jelesen:

1. A' munkásság: mellynél fogva, midőn a' lomha oláhok pität, málét rágnak; ezek buza kenyeret is esznek. Midőn azok még alruháikat is gyapjúból hordozzák; ezek kender, len, pamut vagy gyapot önszövetet viselnek. Midőn azok porban üldögélve esznek 's alusznak is; ezek székeket, asztalt 's divánt (ágyat) használnak kényelmükre... Ezek mindenben tehetősbek. Innét vehette a' következendő bojár közmondás is eredetét: „Egy magyar tiz moldován"; értsd: feletti.

2. A' vendégszeretet. Ezt a' moldovánokban sem tagadhatni; mert saját tapasztalásomból tudom, hogy az utazóval az oláh is kész megosztani falat máléját... De őket sokkal felülmúlják a' székely származatu telepek; ezeket pedig a' chángók, kik, kivált a' magyar vándort az utról is behivják hajlékokba, mondván: „Jöjjön bé lelkezkém! megebédelem", 's miután megvendéglették, magok köszönik meg „Az Isten fizessze meg a Krisztuszkának" szavakkal, hogy a' vendég őket meglátogatni sziveskedett.

3. A' nemzeti összetartás: melynél fogva, ha valaki közülök térvénytelen tettei miatt fogságba jut, ők azért az illető elöljáróság előtt kezeskednek, 's a' vétkest magok fenyitik. A' kivetett adót egymás közt elintézik. Egymást segitik, látogatják, vigasztalják 's a' t.

4. A' külső és belső tisztaság. Ez olly tulajdonuk a' moldvai magyaroknak, hogy ha az utazó egy házkörbe betekint 's azt csinosan találja, ha lakosait nem látja 's hallja is, bátran magyarokra számolhat; kivált, ha már oláhok körében is vala. A belsőre nézve elég legyen azt mondani, hogy a magyarok nem ismerik az oláh tschugubinát (keritő); sőt nevendékeiknek a' szülői jelenlét kivüli társalkodást is tiltják.

Petrás Ince feleletei Döbrentei kérdéseire, mindennapi életükről, ruházatukról s Petrás egy-két hosszú megfigyelésen alapuló tapasztalatáról adnak számot (35):

3. kérdés: Földművesek-e? pásztoremberek-e? vagy miféle mesterséget űznek?

Legnagyobb számmal földet, buza, rozs, árpa, len, kender, és legtöbb tengeri vagy törökbuza alá (mellyet Puj-nak neveznek) kitűnő szorgalommal mívelnek; mellynek lisztjéből a közönséges kenyér helyett használt moldovai eledelt, a' „malét" csupán vizzel és sóval egybekeverve üstben főzik... Mívelik továbbá a' szőlőt is nem kis szorgalommal, ha nem mindenütt is, és a bor eltartására szükséges edényeket, hordókat készítenek, nem csak magoknak, hanem nagy mennyiségben az orosz és lengyelországi borárusok' számára is, Moldvából minden évben nagy mennyiséggel kiviendőket... Az asszonyok nagy szorgalommal fonják és szövik a' gyapjat, lent, kendert, selymet és pamutot, mellyekből mind ünnepi, mind viselő ruhájokat, férjeik' gyermekeik' magok' és leányaik' számára tulajdon kezeikkel készítik; el is adnak len, kender, gyapot, vászon és gyapjuból mindenféle színekkel készített szőnyegeket, mellyeket tulajdonképen „festékesek"-nek neveznek... Pásztorságot a' figyermekek közönségesen a felserdülésig gyakorolnak; tartanak pedig juhokat, mellyeknek őrzését szeretik az oláhokra bízni; legnagyobb szorgalommal tenyésztik a' szarvas marhákat, mellyeknek segedelme által mívelik a magok 's földes uraik földjét; lovakat gyérebben tartnak, ezeket inkább lovaglásra mint szekerezésre vagy kényelmükre használják, mellyeket többnyire meg sem szelidítve tenyésztenek, 's szabadon járni engedik az erdőkön... Az ifjaknak télen kötelességük a' barmokra gondot viselni, a lyányok pedig a bolondulásig ingváll varrásban és apró gyöngy fűzésben töltik téli napjaikat. Varrnak pedig arany, selyem és pamut mindenféle szinű fonalból; de csak akkor válik dicséretére sok varrása, ha tulajdon szorgalma által készült len, gyapot vagy kender vászonra hí-

mezte... A' gyümölcsfák' nemeit elég szorgalommal szaporítják ... A' falvak pedig, főkép a' termékenyebb helyeken, a gyümölcsfáktól erdőnek képeztetnek... A' szilvások nagy számmal ültettetnek és közönségesen bőven gyümölcsöznek, mellyek gyümölcséből magok is nem ritkán égetik az „égetett bort" (pálinkát); legtöbben pedig zsidóknak adják gyümölcseiket kifőzésre, ha veszteséggel is, mert magok azzal „mocskolódni" (így ejtik ki) nem szeretnek..

4. kérdés. Öltözete a férfinak millyen? millyen a némberé?

Ruházatja a' férjnek közönségesen ez: Széles és hosszú ing, szűk gatya, öv szőrbül szőve a' nők' munkája vagy török müv, mellyet ismét széles derékszíjj „Dézső" vagy keskenyebb gombosújj szorít derekukhoz; gyapju szövetű nadrág, mellyet harisnyának neveznek, bocskor vagy csizma, mint az érdek hozza. A' fejét, napjaiban a' télnek fehér vagy fekete kerekded kucsma, nyáron pedig közép magas tetejű kalap veres vagy fekete szőrszalaggal kerítve fedi. Az ifjakét kedveseiktől kötött, gyöngyfüzér ékesíti. A' némberek' öltözete áll szinte hosszú vászony-ingből, mellynek válla különféle hímekkel ha ki nincs varva 's a' hátán 's mellén lemenő része ha nincs a' szokás szerinti varással ellátva és nem tiszta, az a' hölgy' hanyagságának ocsmány jele. Fejök fehér lenkendővel mindenkor úgy be van burkolva, hogy csupán ábrázatjok ismerhető. Alsó ruhájokat teszi egy magok által szőtt kerekítő, mellyet vagy kerekítőnek, vagy oláhosan katrinczának neveznek, és vagy festett gyapjúból különféle színekkel öltve, vagy csupán sürü kenderfonálból van szőve... A' leányzók nyakok körűl igen sok rendű, különféle szinti gyöngyfüzérek lengnek, a' legközönségesebb apró gyöngyből. Hátaikon pedig övezetjökig lógnak minden szinti keskeny szalagok, melylyeknek egyenlő hosszuságu végeiken szinlett arany 's ezüst pénzecskék villognak... Az itt leirt öltözet' rende ugy látszik, 's ugy is van, hogy egy az oláh viselettel... Meg kell azt nem ok nélkül jegyezni, hogy valamint a' férfiak, úgy a nőnemnek is ruháji különböznek az oláhok' ruhájától... Az asszonyi 's leányi ékességek 's piperézések sokkal kitünőbb illedelemmel és tisztességgel használtatnak, mint az oláhoknál... El lehet pedig bátran mondani, hogy magyarjaink igen szeretik megtartani régi öltözeteiket...

11. kérdés. Tudnak-e arról, hogy van magyar király, erdélyi fejedelem, 's magyar nemzet, külön függetlenségü szabadsággal, 's rokonnak tartják-e ezzel magokat?

Létéről a' magyar királynak 's erdélyi fejedelemnek csak a' hirekből 's utazóktól tudnak valamit; de igen keveset, vagy semmit függetlenségükről 's jogaikról (ha kivesszük az Erdélyből bevándorlottakat); minthogy a' mostani állásukhoz képest azokról fogalmuk sincs. Pedig azokat a „nagy magyarországi magyaro-

kat" (így szeretik nevezni ők magok) őseiknek mondogatni benső tetszéssel szeretik, 's azokkal ismeretlen atyafiságról álmodoznak.

28. kérdés. Van-e bennük átköltözésre kedv, mint a' németben, ki honát akár melly más földdel hamar felcseréli, vagy annyira ragaszkodnak-e moldvai lakukhoz, hogy azt, ha Magyarországba vagy Erdélybe jöhetnének is, el nem hagynák?

Semmi kedvet vagy kiváncsiságot nem mutatnak a' kiköltözésre, sőt Moldovában is az őseiktől lakott földről csak akkor mozdulnak meg, más földes úr' határin szállásozandók, ha a' földesuri rendkivüli igát nem győzvén, marhájukból 's élelmükből kifogynak. Mert némelly helyeken annyira robotoltatják, hogy lehető szorgalmuk mellett adójuk 's uri munkájukon kivül nagy gondba kerül mindennapi élelmüket megszerezni. Még is nincs eset, hogy csak a' szomszéd Erdélybe is menekült volna bár egy család, lakhelyét változtandó. Általjában a' költözéstől mint a' tüztől irtóznak.

Ballagi Aladár a klézseiek s forrófalviak, a magyarságukat jobban megőrzött déli csángók szókincsét, kifejezéseit s tárgyait figyelte meg jól (72: 9–15. o.):

A klézseiek első pillanatra oláhoknak tünnek fel. Nemcsak ruhájok, de termetök és arcvonásaik is oláhra vallanak. A férfiak középtermetűek, hajlékony testtartással. Többnyire gesztenye színű finom hajok, lágy mint a selyem; szabadon omlik vállaikra, de a tövét, homlokukon, halántékukon és nyakok szirtjén beretválják.*) Arcuk hosszúkás, szögletes és jobbára himlőhelyes.

A nők kicsinyek, korán vénülnek s hamar összetöpörödnek, mert oláh szokás szerint igen korán mennek férjhez. A húsz éves leány már meghagyatott, vagyis vénlány sorba számít. Egész testalkatúk, de különösen végtagjaik rendkívül finomak. Többnyire szőkék s kék- vagy macskaszeműek. Fölötte szemérmesek, nem járnak tárt mellel, mint az oláhok s fejöket fehér lenkendővel úgy beburkolják, hogy csupán arcélük vehető ki. Az oláh csugubinának (kerítő) nincs náluk keresete. Az újszülöttek közül is legföljebb ha 1 százaléka törvénytelen. A fiatalság erkölcsére leányoknál a vatavicák, legényeknél a vatávok ügyelnek fel, kiket évenként közakarattal választanak vezéreikül a maguk soraiból...

A klézseiek mint igazi csángók, selypesen, vagy mint a szászkutiak mondják, pejpesen beszélnek. Csángóknak hívják magukat... A pejpes beszéd abban áll, hogy többnyire c-nek, néha a szó elején s-nek, ejtik a cs-t; az s-et meg sz-nek.**) Hozzájárul

*) Ez törökös szokás s még a kunoktól örökölhették a csángók (Györffy (172), amint erről már volt szó).

**) E hangokat pontosan Wichmann figyelte meg (114).

még kicsinyítőrag folytonos használata, pl. papocka, cókocka, leányocka, lelkeckém. E sajátságukat bizton elárulják, mihelyt kinyitják a szájukat. Mert a csángó alázatos köszönéssel fogadja a feléje közeledőt s nincs oly köszöntés-módja, melyben benne ne lenne a c, vagy az sz; ilyenek: dicértesszék a Jézusz, Iszten álgya még, Isztennek hagyom, Iszten hirivel járjon...

Korán reggel indultam Forrófalva felé, Zajzon János szekeresgazda „karucáján".

A lókaruca magyarán fakószekér, melyhez kenderhám dukál. Kis kurta oláhszekér, melyet a gazdák maguk csinálnak. Egészen fából van, kovácsmunka nincs rajta, mert a lakosok a vasmunkához nem értenek. Kócos, macskaló van befogva két rúd közé, melyek fölött a levegőben libeg a fajárom. Oroszországban mindenütt ily fajárom van minden szekéren...

A fakószekér nyujtóján degetes bödön lógingázik. A deget, vagy dohot (Erdővidéken keréksár, az Alföldön kulimász) annyi mint szekérkenőcsül szolgáló föld zsirja. Mojnestre telepedett székelyek ássák, oly modón, hogy a föld kövérségét kitapogatván, degetkutat, vagyis gödröt ásnak, s azt suttyóval körülfonják. A fekete földzsirt csigákra alkalmazott vedrekben lovakkal felhuzatván, egy árokba öntik. Ott a viz kiszivárog belőle s hátramarad a nyúlékony deget, melyet hordókba töltögetve Oroszországban, Romániában és Erdélyben árusítanak el. A fakószekér faperselye igen természetesen sokat kíván ez anyagból, másképp minél előbb lángot vetne.

A karuca kárumbján (szekérkasfa) átvetve magunkat, ...elhelyezkedtünk a szalmaülésen. Jó szerencéjik léssz (kiáltja felénk egy csángó asszony, ki a vállára vetett rúd végén két teli vedret emel.) „Mert teli kártyával (vizes edény) jött velünk szembe, azért mondja" magyarázta az asszony beszédjét /utitársa, a szászkúti lévita/.

Kiérve a nagy útra, amint itt az országutat nevezik, mintaszerű töltött úton vagyunk, melyet kizárólag csángók gondoznak. A bogdánfalviak és forrófalviak híres útkaparók, fövegökön pléhtáblával és számmal. A nagy utat kétfelől terebélyes gyümölcsfák, főképp meggy, sajmeggy, ágoda (eper), szilva, cseresznye és körtefák szegélyezik... Minden csángó született gyümölcskertész. Falvaik valóságos gyümölcsösök (csángóul: lividák), éles ellentétben az orosz falvakkal.

Ipolyi szerint (Myth. 250.), miként a germánoknál a tölgy, a szlávoknál a hárs az ős mythoszi tisztelt fa: úgy minálunk a diófa... Ha ez így áll, a moldvaiak e részben is ugyancsak magyarok. A diófát nagy előszeretettel ültetik. Van is örömük benne, mert e különben rendkívül lassan növő fa, itt az ős televényföldben buján tenyészik, úgyhogy a harminc éves ágas-bogas diófát hatvan évesnek néznők.

Az öregek tiszte a fák beoltása. A szép horgas magú szilva különösen kedvelt előttük. Már a hurlugy-, vagy bircsóka-szilva kevesebbet érő, egészségtelen, hideglelős, sárga szilva, semeddig sem áll el, mert héja megrepedez. Körtéik a bódogasszony-, cémpél-, nyakas-, veres- és mátyáskörte. Almafajtáik a tángyér-, édes-, árpára érő- (az Alföldön: árpával érő), veres-, kaluger-, éveges- (a. m. üveges) és háromféle őszi alma. Kajszi barackjuk úgyszólván nincsen; annál több az őszi barackjuk.

Szekerünk lassan döcög a végtelen gyümölcsösnek látszó országúton. Időközönkint megállunk, hogy paripánk kifujja magát, másként félő, hogy a szegény pára megnyuvad, vagyis teritőre kerül a bőre. Ilyenkor le is szállunk s itteni szokás szerint dézsmáljuk a gyümölcsfákat. Ágastól törjük a friss gyümölcsöt; ez itt minden utonjárónak szabadságában áll.

Rendkívüli szárazság van mindenütt. Fél esztendeje nem esett e tájon valamire való eső. A bütüs oláhok mindenfelé hordozzák a keresztet s a csodatevő ereklyéket, hogy megengeszteljék, esőre bírják az égi hatalmakat. Ha az útszélen ődöngő csángókkal szóba állunk, az is mind a szecsitáról (szárazságról) panaszkodik. „Nincs aratónk (aratni valónk), hiába megyünk a cérnába (mezőre), hogy hopsába elvágjuk (vagyis, mint felesek learassuk), háton (borozdán), mezgyén (mesgyén) mindenüt csak rossz áldász (rossz termés). A kutakbul ész kikevészédik (kiapad) a viz. Puj (törökbuza, kukorica) sé termik. Cak kukuta (bürök) még polemide (mácsony) van béven. Mászt ennünk nem ura (nem lehet), mint cápát (vöröshagyma) még cihányt (csalánt; tavasszal, mikor gyenge, megeszik). Nem adja a kezünk (nincs módunk benne). Nagyon rossz áldász volt az idén”.

Csüry Bálint templomozásukról és társas életükről írt gondosan (208 a: 247–53. o.):

Eddig még magyarnyelvű volt a kántoruk, vagy mint ők nevezik a gyák, vagy deák, kinek megtartásába, vagy elbocsátásába nekik is van befolyásuk. Hallottam esetet, hogy a deákot a nép elbocsátotta állásából, mert nem tudott magyarul. A deák tartja a vasárnap délutáni határai istentiszteletet, ő oktatja a serdülő ifjúságot a vasárnapi iskolákon a vallásra. A templom a csángók vasárnapi gyülekező helye. Felejthetetlen benyomást tett rám, mikor első alkalommal jelen voltam egy ilyen vasárnap délutáni tanításon és istentiszteleten. A csángó nők színes háziszőttes, vagy hímzett viseletükben, a férfiak fehér, nyári vászonruhában, hímzettnyakú ingben, fekete szálakkal tarkázott piroscsíkos övvel jelentek meg. Nők és férfiak külön csoportban ültek. Elől az öregek, hátul a fiatalok. Közvetlenül a szószék és oltár körül a gyermekek. A deák, vagyis a kántor éppolyan ruházatban, mint a többi falusi férfiak, kiáll a középre és tanít, imádkozik a csángók nyelvjárásán. Templomi tanítás és ima

csángó nyelvjárásban! Ez az egyszerű, részint ódon, másrészt elszigeteltsége miatt újszerűvé, szokatlanná fejlődött magyar nyelv ennek a távoli elfelejtett kis magyar néptöredéknek kicsiny templomában életem egyik legmegkapóbb élménye volt. A kántor a vasárnapi iskolásoknak Mária Magdolna történetét elbeszélve, a bűnről tanított, a hazúgságról, mások rágalmazásáról, mint a legelterjedtebb bűnökről. Hogy a kicsi bűn is úgy lealacsonyítja az embert, mint a nagy. A bűnös ember Isten és ember előtt becstelen. Ha bűnös vagy, „hiába dicsekszel azzal, hogy magyar vagy", mert semmit sem érsz, sem Isten, sem emberek előtt. A deák vezeti az egész délutáni istentiszteletet. A litánia egyes mondatait éneklő hangon s a jellemző sz-ező csángó nyelvjárásban adja elő: Ó Jézusz, ó Jézusz, ó Jézusz! Légy irgalmasz, légy kegyelmesz! A nép minden mondatot hangosan utána mond, valósággal utána kiált a deáknak. Elül a meggörnyedt, nyolcvan felé járó öreg csángók és csángó nők reszketeg hangjától, hátrább az ifjak harsogó, a nők s az oltár körül a gyermekek csengő kiáltásától valósággal megelevenedett, zúgott, visszhangzott a templom. A csángó a templomban valóban kiált az Istenhez.

Az istentisztelet végén befejező ének következik, egy régesrégi ének, melyet az egész gyüleket énekel:

Nyujtsd ki mennyből, ó Szüzanya kezedet,
Ne utáld meg szükségében népedet,
Óltalmazónk Isten után csak Te vagy,
Légy szószólónk, mert szavad ereje nagy.
Mária, ó Mária! Mária, Szüzanya!...

Istentisztelet után végignézzük az ográdában (a parókia udvarán) az ifjúság táncát is, mely a kántor és a szülők szigorú felügyelete alatt folyik. Ebbe a táncba 15–19 éves korig járhatnak a fiatalok. Csak fiúnak fiúval, leánynak leánnyal szabad itt táncolni. Az erkölcs és illem nem engedi meg a vegyes táncot. Még táncolják a csárdáshoz hasonló kettőst, de az öves, melyet egymás övébe fogózva, meg a kezes, melyet kézzel összefogózva járnak, körtánc, tehát román...

/A csángók/ szeretik a gyermeket. Ritka a gyermektelen házaspár, míg a többgyermekes közönséges dolog náluk. Kár, hogy nagy a gyermekhalandóság. Ennek egyik oka az orvoshiány lehet, meg hogy sajátépítésű házaik s benne az életmód nem igen felel meg az egészségügyi követelményeknek. A gyermeket nagygonddal nevelik, mégpedig nemcsak kiki a magáét. Nem egyszer láttam, hogy a gyermeket, ha helytelenül viselkedett, az idegen is megszólította és megintette.

Egy alkalommal egyik faluban járva, két apró gyermek: egy leányka és egy fiúcska szaladt el mellettünk nagy kiáltozással.

– Apókám, apókám! (nagyapám).

Látjuk aztán, hogy kiáltásuk egy szálas öreg csángónak szól,

ki emelt fejjel, merev tartással, botjával tapogatva jött velünk szembe. Vak volt az öreg nagyapó.

Az öreg ráncos arc a kedves hangok hallatára kiderül, nagyapó széttárja karjait s unokáira hajolva, magához öleli őket.

– Kabalám, csitkóm! – kiáltja szerető becézéssel, hol az egyiket, hol a másikat csókolgatva. (A kabala a leánykának, a csitkó a fiucskának szólt).

E kis ízelítő után, helyszűke miatt, a még tovább is érdeklődőket utasíthatjuk a csángókról szóló néprajzi, nyelvészeti cikkek és munkák hosszú sorára (45, 57, 58, 60, 65, 72, 90, 94, 95, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 186, 189, 190, 195, 198, 200, 201, 209, 210, 214, 217, 219, 220, 221, 225, 238, 239).

b. A bukovinai székelyek nem vesztették el székely jellegüket. Életük, ruhájuk, szokásaik, tulajdonságaik egyeznek a székelységével, néprajzi s emberi ismertetésük és megismerésük egyaránt a székelység körébe tartozik.

c. A kivándorlóról csak mint embertípusról van képünk, egy sötét kép, a züllött, tönkrement emberé. A derék, szorgalmas munkás magyar, aki Romániában pénzt gyüjtögetett magának s a magyar munkás jó hírnevét terjesztette (s amilyen a mult század derekán elég sok volt), elkerülte az utazók figyelmét. Ez érthető is, ha a kivándorlás szomorú tényére gondolunk. Bizonyára a riadalmukat akarták kifejezni az írók, amikor, visszaijesztési szándékkal is, a tönkrement, elzüllött, kocsmázó magyarról írtak csak, mely szinte egyetlen ismert romániai kivándorló-típusunk. Erről írt többek között Tornyai Ferenc kat. pap is, gyurgyevói tapasztalatai alapján (83):

Alig voltam új állomásomon, már úntig meggyőződtem magyar híveim hűtlenségéről. Püspökömtől kezdve mindenkinek nagy szájjal eldicsekedték, hogy olyan pap nincs több a világon, mint az ő papjuk, büszkén hirdették munkásságomat, önfeláldozásomat. De azt megbecsülni, nem csak, a hogy ez katholikus emberhez, hanem közönséges magyar emberhez is illett volna,

már csupa hálából is; arról nem is álmodtak. A német hiveimnek köszönhettem, hogy éhen nem haltam, vagy nem szorultam az utczára, hogy mint kath. magyar pap alamizsnából éljek.

Magyarjaim legnagyobb része a papi fizetésről tudni nem akart, hanem inkább távol tartotta magát templomtól, paptól, a mig csak haláleset, keresztelés, vagy más kényszerüség nem zaklatta hozzám, oly annyira, hogy ha később valami közölni valóm volt magyar hiveimmel, azt csak a sörházban tehettem, ott, hová egyszer a szemes magyar kocsmáros, mikor elmentem előtte, úgy szólított be nagy nevetve: „Parintele, hát tessék betérni! Itt vannak a magyarjai mind.

2. Lelkük és szívük megfogására ismerkedjünk meg a Kárpátokon kívüli magyarok egy-két dalával, meséjével is. (Jegyzeteket l. e fejezet végén.)

a. MOLDVAI CSÁNGÓ MESE ÉS DALOK.

1.

Az ember élete.

Neki fogott az iszten, ke[1] nem vala mit csánnyon[2], csántán e földet, meliken ielünk. Láttán, ke nem ál jól földnek pusztán, csánt emberekét, kucsákat[3], mágárakat[4], is mindent, mit látunk sze nem látunk szemeinkvei. Zut onnét megcsántán ükët, elejbe gyüjtén. Is ilü napot[5] igért nekiek.

Elébbszer eléhittán zembërt, is mondotta neki:

»Te ember, te legy gazda földën, is mindenen, is vigaggy harminc évig, is aggyig is ilj!«

Mikor halta zembër, ke csak harminc évig kel éljen, riutt[6] az isztennek, hogy mért csak annyi ilü napat ad, sze nagyon köveszeltin[7]. Ziszten halgatta, is

---

[1] de, mivel, hogy
[2] csináljon (csán = csinál)
[3] kutyákat
[4] szamarakat
[5] életet
[6] rívott, rítt
[7] keveselte

nem mondott neki szémmit. Zután elihittán, a mágárt, sze mondotta neki:

»Te ilü napaidba hordozz, huzz, is viszely, nogy nehezsigekët, nogy munkákat, is ily kilencven esztëndeig«.

Mikor halta a mágár, ke kilencven esztendeig kel ilyen (éljen) ulyan nehezen, bőgni fogott, udzs mind e mágár, is ríni fogott, sze kértin az isztent, hodzs vëdzsen viszva zesztendejibül.

Okkor az iszten meghalgatta, is lehuzott neki husz esztendőt.

Mikor ëz[1] embër hallottán, ke lehuzott husz évet e mágártul, odaszökött, reménykedve-kérte az isztent, hodzs aggyán oda neki. Ziszten ideatta.

Azután odahittán a kucsát, is mondotta neki: »Te kucsa, te legy embërnek jó barátcsa, örëzd rossz emberektől, is minden rosszakaratutul, udzs, hodzs még a hódhoz is ugassz. Is ily hetven esztendőt«.

Okkor a kucsa ordítni fogott, hodzs mit csánynyon ü hetven esztëndeig, nekozológgyék[2], kértén az isztent, hodzs vegyén le zélő napaibul. Ziszten lehuzott neki husz esztendőt.

Mikor meghaltán ëz embër aszt, felszökött, sze reménykedve ësménd kértin, hodzs aggyán oda neki. Ziszten ideatta.

Azután eléhittán a mómiccát[3], is mondotta neki: »Te mómicca, te ledzs emberkipbe, is dzsermëk eszbë, sze ily ötven esztëndeig. Mikor meghaltán aszt, siratódott, mind e dzserekëk, sze kértin ez isztent, kurtisszán[4] meg ez élő napait. Ziszten eltért, sze lehuzott neki husz esztendőt.

Zember köszentlen[5] zilü napaitul, odaszökött, is kértin, aggya oda neki. Ziszten ideatta.

---

[1] ez, e = az, a
[2] küszködjék
[3] majmot
[4] kurtítsa
[5] elégedetlen

Zután elrendeltin mász móldu elevenszíget, termettsíget,[1] amit teremtett, is elüle kültin ükët: No immám mënnyetëk, ilyetëk, hodzs kirendeltem nektek.

Elmentek, helyekët fogtok, Moldovábo, Nagymagyarországbo, kisőbben Amerikábo. Is ilni fogtok.

Zembër ilt harminc esztendeig, ippeg mind a sászárok abba a tájba. Zután harminctul ötven esztendeig óltak dzsermëkei, niépe, dolgozott nehiezbül, hozott haza, ami kel házhoz, mert ezek óltak a mágárnak esztendei.

Zután zembér ielt ötvéntül hetvenig mind e kucsa, ürzi vagyonszágát, s ugot, mind e kucsa hódhoz, gyet[2] valëki közeledik, vedzsën el e vagyonszágát. Immán ezek óltak a kucsától való esztendők.

Hetven esztendőtül zember eszik bé dzsermekëknek nyomikba, ulyan eszet hordoznak, kacagnak mind e dzsermekëk, mit lát másznál, csán ő isz, éppen mind a mómicca, mert ezëk a mómicca-esztendők.

Ies ki iel többet kilencventül, vadnak ördög-évei, és mász móldu lélektől, meliktül még elkivánta, mert aszt képzettin[3] zembër, ke lesz örökkén sászár, mind a harminc évben.

2.

Gazdag czángó volt az apám,
Rokojába járt az anyám,
Zidók hozták azt vászárra,
A' meredek Szósz-Jázlóra.

Apám, anyám mind jól éltek,
Szok czukojjal* nem czeréltek;
Mikor ő kemek elhaltak,
Nekem czak egy Guczmát hagytak.

---

[1] élő lényeket, teremtményeket
[2] ha
[3] képzelve
* czukoj, csukoj, csukuj: oláh bojárok hajdúi, rendőr zsoldosok.

Igaz hogy én szegény vagyok
De lám szükszégim szem nagyok,
Vagyon egy barna asszonyom
'Sz avval szükszégim' pótolom.

Husz juhunk van 'sz egy tehenünk,
Mamaliga** a' kenyerünk;
'Sz mégisz jó időket töltünk,
Pap 'sz patikára nem költünk.

3.

Úgyan mért lennék én szegény
Szósz-Jázlói czángo legény?
Ninczen-e nekem egy bundám
'Sz hófehér színű harisznyám?

Övemet zöldre fesztettem,
Guczmám' vereszsz el bé szegtem,
Nem fáj nekem szem bú, szem kín,
Mert enyhít ez a' három szin.

Ez volt ám a' czángo szine
A' mig együtt vert a' szive
De most nem ver együtt szíve
Azér sok a' czángo színe.

4.

Nagy madarat láték nagy bánatba
Magosz fenyü fának tetejébe
Ugy szól úgy szól úgy keszereg
Fejit földbe csökkesztette
Magát holté eresztette.

Oda mene kissz göricze kérdi
Mit szirsz, mit szirsz te nagy madár

**) mamaliga: málé v. kukoricalisztből készült sütemény

Hogy ne szirjak kissz göricze
Ha egyszer társzam elvesztettem
„Ne szirj ne szirj te nagy madár
Társzad helyett társzad leszek.

Nem kell nekem szenki társza
Szenki társza szenki átka.

Erdőt mezőt esze jártam
Csontját bontyát esze gyüttem
Kápolnába rakogattam
Tulujával megfedettem
Vérivel megfesztettem.

5.

Vidd el madár, vidd el
Vidd el levelemet
De nem igen messze
Csak e' tenger mellé.

Apámnak anyámnak
Tedd ez ablakjára
Ablakjáról vedd el
Tedd az asztalára.

Tudom mingyárt kérdik
Hogy vagyok mint vagyok
Tudjad megmondani
Tatár rabja vagyok
Földig vaszba vagyok.

6.

Éjen el menek Rószám valamerre
Magyarország köllős közepibe
Ott beszállok liliom képébe
Édesz anyám háza elejibe.

Ott isz kötnek gyöngyöt a' nyakamra
Aranyövet karcsú derekamra.
Ugy indítnak fel a bécsi útra
Hol meg éjen juthatok nagy szomoruságra.

A' nagy urak jőnek látászomra
De nem jőnek szabadítászomra
Szabad nekem ez utra kimennem
Mert meguntam a' pusztában ülnöm...

Éen Isztenem valahára
Üszely gondot ez árvára
Hogy ne jusszon budoszászra
Egyik ajtóról e' mászra.

7.

Ugy jő naprul napra bánat a fejemre
Nagy fájdalom szállott bánatos szivemre.

Ha e hap elnyugszik az elmém bujdoszik
Hoszu tenger ejjen szoha el nem nyugszik.

Ha nekem isz volna egy iró diákom
író diákom val levelet iratnék.

Bizott emberemtül bátyámhoz küldeném
Bátyámnak házához apám udvarába.

Irom levelemet nagy szetét tömleczbe
Kérem Isztenemet nagy alázatoszan.

Hogy ha még valaha hazámba vihetne
Az Isztenemnek új fogadást tennék.

Az ő szent házába mindennap elmennék
Nyomorult rabokért szívbül könyörögnék.

8.

Most van esztendeje mászodikba fordult
Hogy az éjen édeszem háboruba indult
A' hosszu utakat elejibe vette
A' but 's a' bánatot magához ölelte.

Keszéerj el engemet bár csak a' kapudig
Ha kapudig nem isz bár csak az ajtódig
Onnét elmenek én szivem egyedül is
Ingem Iszten öröz, örözzön téged is.

Tunya neked szívem ágyadba heverni
De rosz nekem kincsem hadak között lenni
Hadak között lenni rólad gondolkodni
Titkos bánatimat éretted szenvedni.

Az esső isz esik köpönyegem ázik
A szél patkójától a' kő isz szikrázik
Győzünk-e vagy vesztünk tán immár elválik,
E szok szenvedés tán meg jutalmazódik.

9.

O szegéjeny budoszó legéjeny*
Idegen földről jövevéjeny
Szenjesz szakadozott ingbe
Fejéer rójtosz köpenyegbe.

Ő meghúzta szegéjeny magát
Hol őt meg e nap szem szüti
Nap szem szüti világosszan
Még e hold isz homályosszan.

Napom napom fényesz napom
Szüsz még egyszer világosszan
Nem mindétig homályosszan
Hogy hazámat ne szirasszam.

Ha az erdőt levághatnám
Szép hazámot megláthatnám
Látom füsztyit de csak elig
Hogy éz égen fekétellik.

*) éjeny, mindenütt csak egy syllabát tészen.

Nincsen nekem apám sz anyám
Ki gondot üszeljen rivám
Gondüszelő szent Uriszten
Csak ő üszel gondot rivám.

Éjen Isztenem valahára
Üszelly gondot éz árvára
Hogy ne juszszon budoszászra
Egyik ajtóról e mászra.

10.

Csak azért szeretem
A csángó lyányokat,
Tuggyák ők megsütni
Szép font kalácsokat.

Ha meg tuggyák sütni
Szép font kalácsokat,
El is kapják érte
Szerelmes csókokat.

Azért nem szeretem
Moszka rút leányát,
ő meg szokta inni
Az erőss pálinkát.

Nem szerethetem én
Az olá rest lányát,
Nem tuggya megfőzni
Keverni máléját.

11.

Mikor nagy lyány voltam,
Szabad madár voltam,
Ha este el mentem,
Regvel hazamentem.

Senki azt sem kérdte
Hol jártál, hol ültél
Hol ittál, hol ettél
Kivel beszélgettél.

De hogy férhez mentem
Fogoly madár lettem,
Csak szomszédba mentem,
Mingyárt haza mentem.

Mingyártis azt kérdék
Hol jártál, hol ültél,
Hol ittál, hol ettél,
Kivel beszélgettél.

Míg számomat adám,
Addig elis kapám,
Karcsu derekamra
Jó verést hátomra.

12.

Árpa cipó, kenderlepény
Szép Czillandi ullyan legény
Belsőföldön* ő nagy vezér;
Kit meglát, senkitől sem fél.
Eszik, iszik, mulatozik
Szép népivel hadakozik.
Szép Czillandi rezes kardja
Ez a Boért elvagdalja.
Sir a Boér keservesen,
Nem sétálhat Bukurestben.
Sétálhatna ha akarna,
Ha nyakával nem gondolna.
Ne gondolna a nyakával
Hogyha élne igasságval.

13.

Kisétálék kis kertembe
Virágim közé,
Nagy égi harmat lepte be
Virágom szinyét.

Küss görice ritta sétál
Kicsi sárig lábával,

* Itt Belsőföldön Moldvaoláhország, Külsőföldön pedig Magyarország értendő.

Megszól lilám kis göricét
Szájom szovával.

Megszollitám fülyemülyét
Én szerelmemet
Jöjj be hozzám, édes szüvem
Szép kedvesemet.

Én nem menek, édes szüvem,
Mert megutáltál,
Én helyettem, édes szüvem
Mást választottál.

Jól megnézzed, édes szüvem,
Kit választottál
Tiszta víznek szinye alól
Mérget ne igyál.

Sem nem szebbet, sem nem jobbat,
De még ullyant sem.
Nem felejtlek, nem felejtlek,
Téged sohasem.

14.

A csángó lányok derült mondatai kiáltozva, elhangozva, danolva, ugrálva egy menyasszony elvitelekor. Klézsén, 1880 november 25-én.

Szép az uca, ha poross,
Minden lyány szép, ha piross.
Ha piross nem szintelen,
Csókot kap ő hirtelen.

Ha nem piross szinetlen,
Csókot kéván végetlen.
Csókot kéván végetlen,
Ha kap, es csak véletlen.

15.

Czángó magyar, czángó magyar
Mivé lettél czángó magyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvettetve, eltemetve.

Egy pusztába telepedtél,
Melyet országnak nevesztél,
Moszt sze országod, sze hazád
Czak az Ur iszten gondol rád.

Idegen nyelv bébortja nyom,
Olasz papoczkák nyakadon.
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni.

Én isztenem hová leszünk?
Gyermekeink, sz mi elveszünk,
Melyet apáink őrisztek
Elpusztítjuk szép nyelvünket.

Halljuk még, áll Magyarország,
Oh isztenünk te isz megálld,
Hogy rajtunk könyörüljenek
Sz' elveszni ne engedjenek.

Mert mi isz magyarok vagyunk
Még Ázsiából szakadtunk;
Uriszten szorszunkon szégitsz,
Szegény czángót el ne virítzd.

16.

Istenëm, istenëm, szerelmes istenëm,
Hogy kel ez világot buval eltöltenem!
Szeretetlen társai egy ágyba fekenni;

Mikor megölelem karjaim zsibbodnak
Mikor megcsókolom könyveim csordulnak...
Istenem, istenem, szerelmes istenëm
Hogy kel ez világot buval eltöltenem!

Egy esztendő, kettő buval ës eltelik,
De ez örök világ soha el nem telik...
Tenger az éccaka nincs ki elaloggya...
Gyászba jez én szivem, nincs ki vigasztalya.

17.

Mënyecske, mënyecske,
Megmondám ëz ëszte,
Ne menny a cserjeszbe,
Mer megmar ekkigyó
Szerelem képibe.

18.

Hégyen, fődön járogatok vala,
Virágëcskat gyűjtögetëk vala,
Csincsecskékbe csincselgetëm vala,
Lányok, lányok jó lány baráttyai,
Hëjtok ëste hëzzánk guzsalyasba,

Kössétek meg hugom koszoruját
Ágból, bogból liliomból
Tiszta veres gyergyinából...
Jobb ága a jobb vállomra hajlik,
Bal ága a bal vállomra hajlik,
Levële az ölembe hull
Virágja kebelembe hull,
Vig illattya vig szüemre száll...

19.

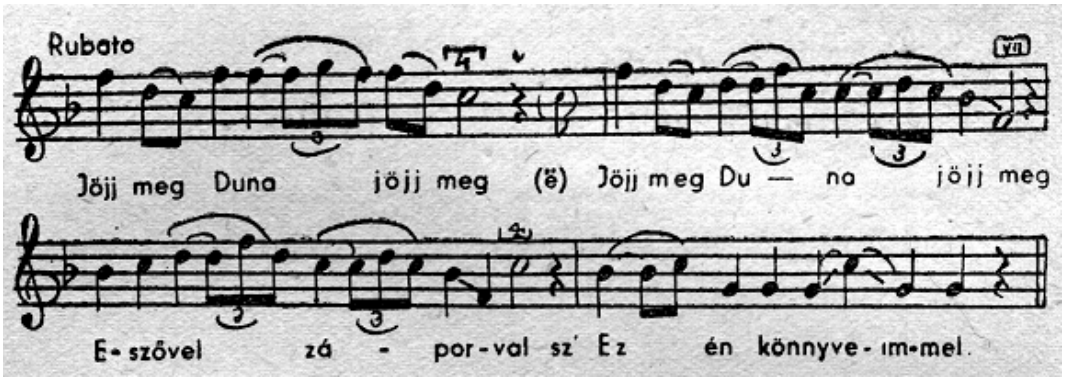

Hajts el Duna, hajts el
z'Apám kapujába,
Hogy rikojthasszom meg,
Apám édesz apám
Kinek adta lányát,
Hiresz tolvaj után,
Ki moszt isz oda van,
Nagy utat állani
Készeket megfenni,
Örmény papot ölni.
Anyám édesz anyám
Mikor engem csántál,
Csinálhattál lenne
Egy mármur kövecskét,
Kit e patak mossza.
Anyám édesz anyám
Mikor föröszgettél,
Mikor förözgettél
Gyenge melegvizbe,
Föröszthettél lenne
Buzgó forró vizbe.

Anyám édesz anyám
Mikor kötözgettél,
Mikor kötözgettél,
Gyenge gyócsruhába,
Kötözgettél lenne
Tüzes parazsába.
Anyám édesz anyám
Mikor rengetgettél,
Mikor rengetgettél,
Rengő bölcsecskébe,
Rengethettél lenne
Hét singnik be fődbe.
Megunta két karom
Véresz ruhát moszni,
Jajszóval szujkolni
Könnyüvel áztatni.
Megunta két fülem
Ződ erdő zugászát,
Vadmadár szólószát
Puszka ropogászát.

20.

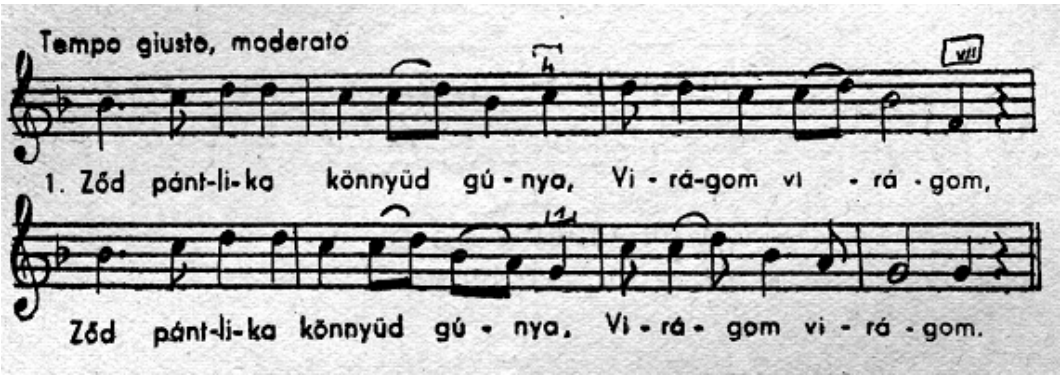

2. Met azt a szél könnyen fujja,
   Virágom, virágom
   Met azt a szél könnyen fujja,
   Virágom, virágom.

3. De a fátyor nehéz gunya,
   Virágom, virágom
   De a fátyor nehéz gunya,
   Virágom, virágom.

4. Met azt a bu letogolja*
   Virágom, virágom
   Met azt a bu letogolja,
   Virágom, virágom.

5. Tavaszi szél vizet áraszt,
   Virágom, virágom,
   Tavaszi szél vizet áraszt,
   Virágom, virágom,

6. Minden madár társat választ,
   Virágom, virágom,
   Minden madár társat választ,
   Virágom, virágom,

*) letagolja = leszaggatja

7. Há én immá kit válasszak,
Virágom, virágom,
Há én immá kit válasszak,
Virágom, virágom,

8. Te éngemet s én tégedet,
Virágom, virágom,
Te éngemet s én tégedet,
Virágom, virágom,

21.

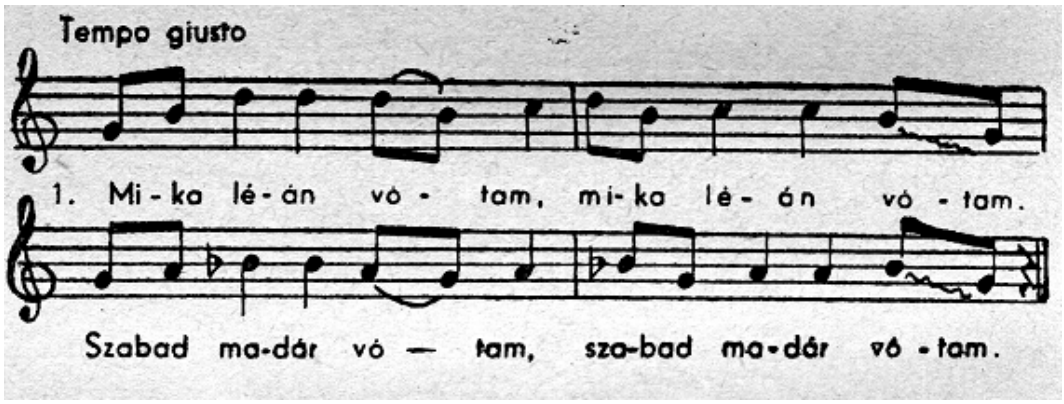

2. Ha régvel elmentem, ha régvel elmentem,
Eszte hazamentem, eszte hazamentem.

3. Ud nem kérte szenki, ud nem kérte szenki,
Hava jártál lányim, hava jártál lányim.

4. Cak anyám aszt monta, cak anyám ászt monta,
Fekigyél le lányim, fekigyél le lányim.

5. Te leánti ágyodba, te leánti ágyodba,
Tedd le a fejedet, tedd le a fejedet.

6. Leánti párnámon, leánti párnámon,
De had elaluttam, de had elaluttam.

7. Ien iédesszanyámnál, ién iédesszanyámnál,
Fogott madár vótam, fogott madár vótam.

22.

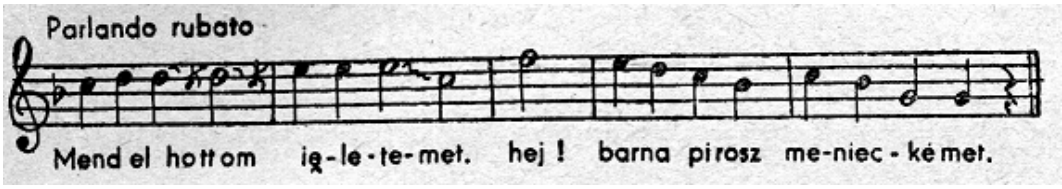

Kiet sziep árva gyermekemet,
Hej! vaszasz talpú szekeremet.

Z eszte jett ed nad ellenszieg,
Lavam legyen nyereg alatt.

Ien isz magam fegyver alatt,
Z eszte jett ed parancolat.

Sz e legienszeg kardot kösszön,
Sz e legienszeg kardot kötött

23.

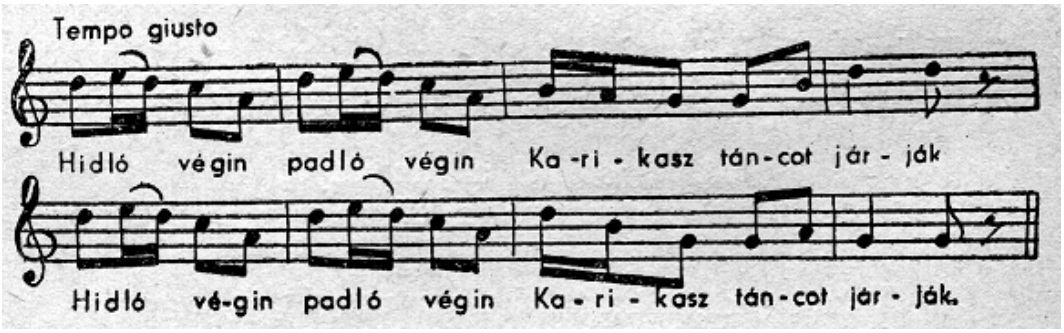

Elől járja Jánosz biró bangosz dolimánba,
Márie dasszun hátuj járjó csepü rokojábó,
Ájj kezemre, járj kedvemre, tanujj emberszégre,
Met haz Iszten essze rendel mük tanutak leszünk.

24.

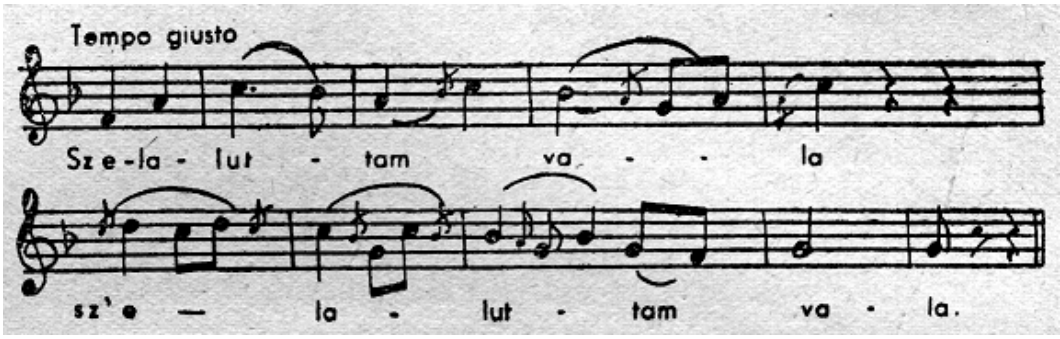

2. Sz álló viznek mártyán,
Sz álló viznek mártyán.

3. Fëlnétt liliomszál,
Fëlnétt liliomszál.

4. Ki kell onnat vënni,
Ki kell onnat vënni.

5. Uj hejbe kell tënni,
Uj hejbe kell tënni.

6. Kertëm közepibe,
Házom elejibe.

7. Sz háho megfoganik,
Nekëm szerenciemre.

8. Nekëm szerenciemre,
Másznok buszujáro.

9. Készén vettem észre,
Virág állopottyát.

10. Sz áldott az az anya,
Ki virágot iltet.

11. Másznok, nem magánok,
Mász ember fijánok.

12. Sz áldott az az apa,
Ki kertéckiet kertël.

13. Másznok, nem magánok,
Mász embër liánnyánok.

25.

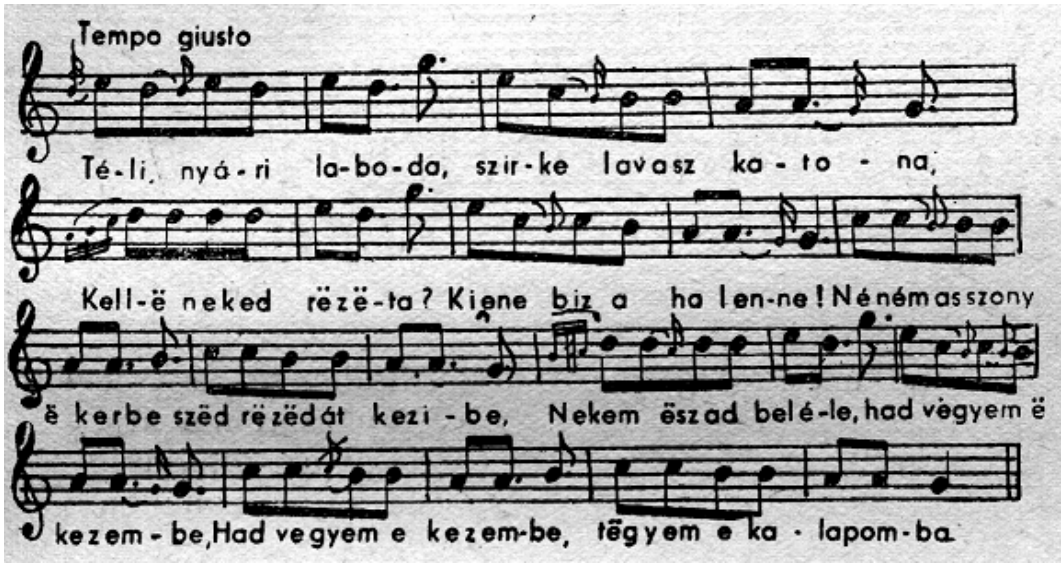

b. A BUKOVINAI SZÉKELY DALOKBÓL

26.

Illik annak keseregni,
Ki világát búval éli;
Búval éli: úgy kesergi,
Szép hazáját távol nézi,
Távol nézi úgy kesergi.

Édes hazám, Magyarország
Bárcsak határod láthatnám,
Látom füstjit, de csak alig
Hogy az égen feketélik.

27.

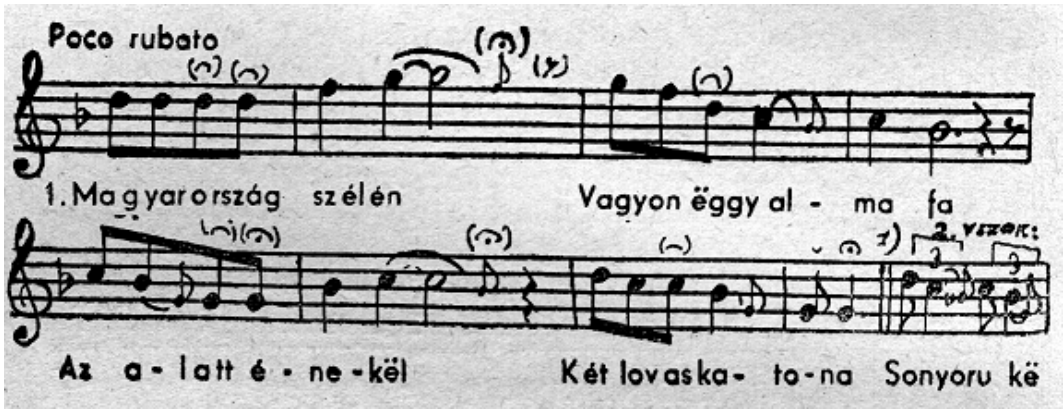

2. Mind azt fujdogálja:
Keserü az élte,
Keserü az élte,
Sonyoru kënyere.

3. Mindén szëgény legény
Vigyázzon magára,
Hogy az katonaság
Ne sűjön nyakába.

4. Mert az katonaság
Holtig való rabság,
Mert az katonaság,
Holtig való rabság,

28.

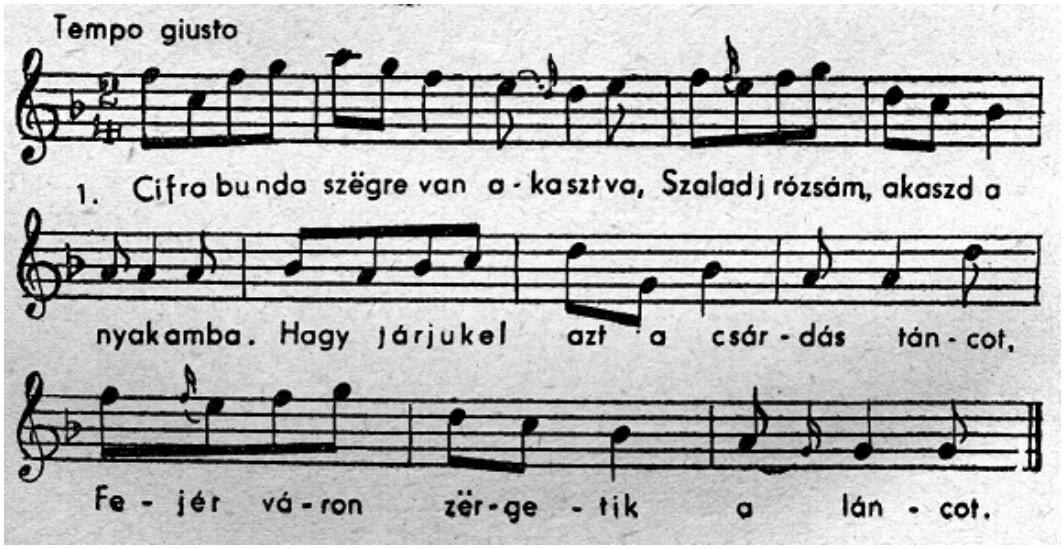

Apró j-alma lehullott a sárba,
Ki fëlszëdi, nem marad hëjába,
Én fëlszëdëm, kimosom, eltëszëm,
S a rózsámat igazán szeretëm.

29.

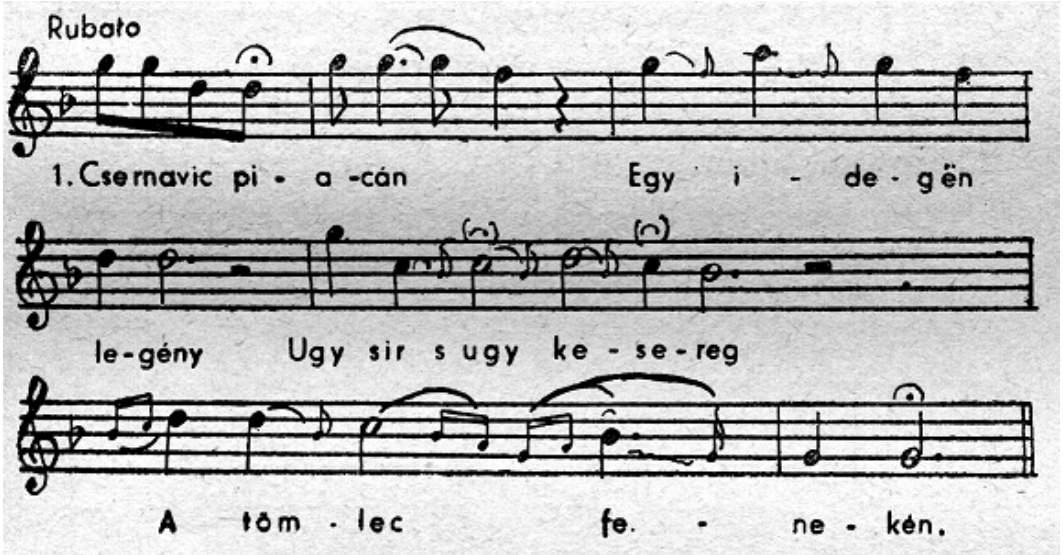

2. A tömlec feneke:
Lefeküvő ágya,
A tömlec oldala:
Az ő háló társa.

3. A tömlec ajtaja:
Beszélgető társa,
A tömlec ajtaja:
Beszélgető társa.

4. Abban a tömlecben
Egy asztal letéve,
Egy asztal letéve,
Búval béteritve.

5. Ara az asztalra
Egy pohár letéve,
Egy pohár letéve,
Bánotval megtőtve.

6. »S akárkijé lënne
Ez a teljes pohár,
Csak ingëm elvágna
Az a gyászos halál!«

30.

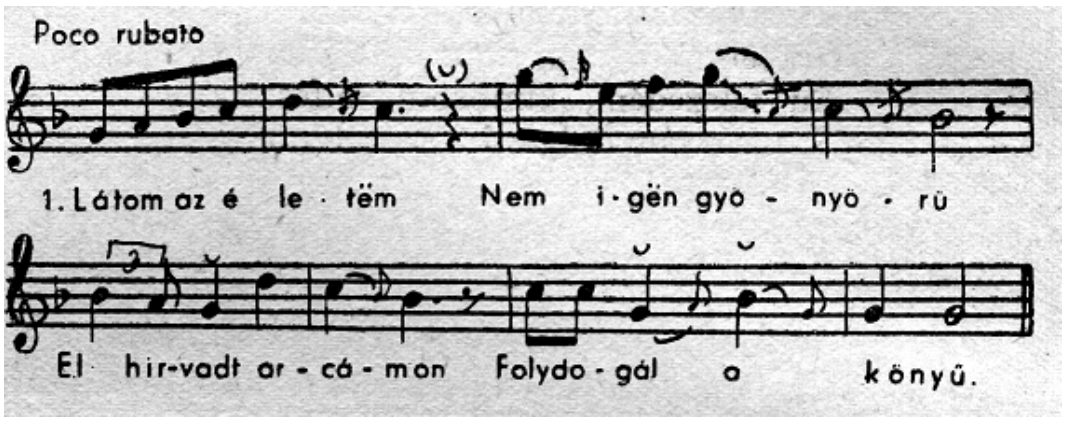

2. Sírjatok szemeim,
Hulljatok könyveim,
Gyakran áztassátok
Elhirvadt arcáim.

3. Nekem ne vétsetek
Mert én árva vagyok,
Idegén országon
Csak ëgyedül vagyok.

4. Fuvom az énekét,
De nem jó kedvemből,
Csak a bú fútassa
Szomorú szüvemből.

5. Fúdd el jó szél, fúdd el,
Hosszú útnak porát,
Hosszú útnak porát,
Az én szüvem búját.

6. Fúdd bé édesemnek
Meleg kebelébe,
Hogy haljon még tőlle
Ne éjën kedvére!

31.

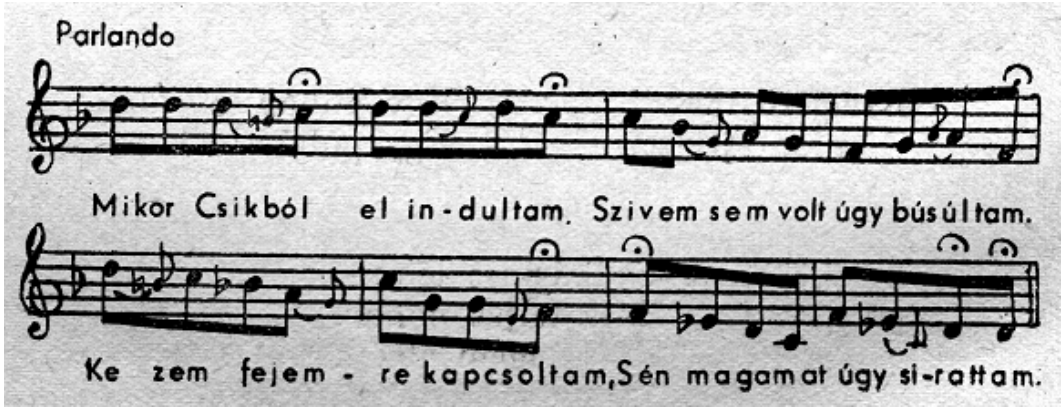

32.

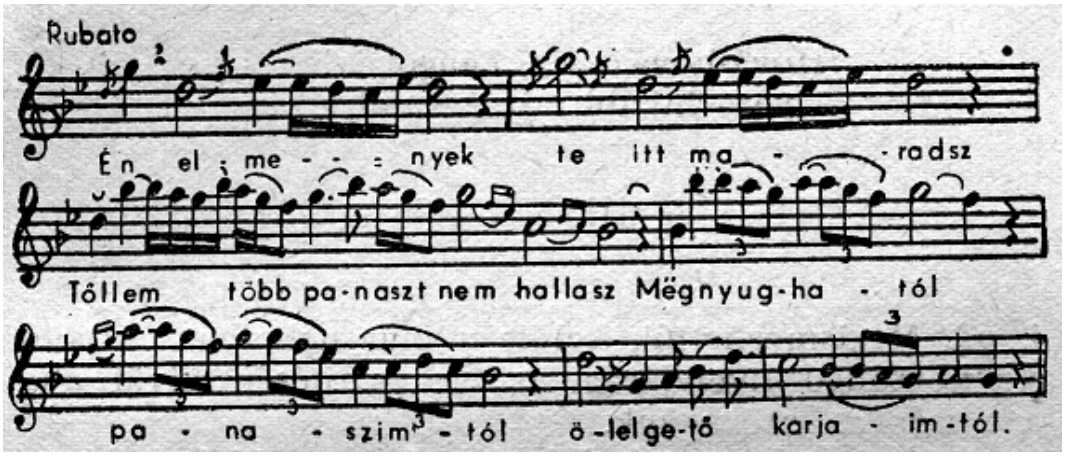

Móduvának nagy a széjje
Istenem, vígy ki belőle,
Ha ki nem viszel belőle,
Bémegyek a temetőbe.

c. OLÁHORSZÁGI KIVÁNDORLÓK EGY TÁNCRIGMUSA

33.

Korcsomaház a' templomunk
Két muzsikus, két jó papunk.

Erdély orjszág ajz én hajzám
Met ott lett vót ajz én anyám.

Akárki mit bejszéljen
Aj szerelem nem szégyen.

Jere hojzám kincsöm Furus
Ne légyen szíved háborus.

Ha hojzzám el nem jöjsz mára
Hojzzád mönök éjjszakára.

Hová-hová? ajz Zángorba!*
Gyere inkább ajz ágyamba!

JEGYZETEK A MESÉHEZ ÉS A DALOKHOZ

1. Rubinyi Mózes gyüjtése Szabófalváról (95:143–4. o.). Megismerhetjük belőle a már nehezen érthető északi-csángó nyelvjárást is. R. gyüjtésén kívül alig van más cs. szövegünk.

2–18. Dallam nélküli dalszöveg gyüjtések, nem mindig teljesen megbízhatóak: a mult században megszépítették, javítgatták a népdalok szövegeit. Az itt közöltek mély várakozása s keserve igen megható, nyelvi finomsága, becézése, szépsége igen üde. Egytől egyig a déli csángók köréből valók, az északiak elfelejtettek minden magyar dalt. – 2–3. Viola József sós-tázlói gyüjtése (34). – 4–14. Petrás Ince klézsei gyüjtése: 4–9. a Tudománytárból (35: 150–63., illetve 96. o.), a 10-iket Rokonföldi néven közölte P. (58: 1878. VII. 192.). 11–4. Rubinyi közölte P. kéziratából (95: 203–6. o.). – 15. László Mihály közlése Forrófalváról (60: 198. o.). – 16–8. Rubinyi Mózes gyüjtése Bogdánfalváról (94: 230–1. o). Lejegyzése s szövege is megbízható már.

19–25. Szövegek dallamokkal. Csak így kettesben, együtt értékesek a népdalgyüjtések. A szövegek együgyűbbek, mint a mult századi átsimítottak, a dallamok a régi magyar népdalstílushoz tartoznak, az új stílus nem honosodott meg köztük. Itt-ott oláh hatást vettek fel. – 19–20. Veress Sándor lejegyzései Bogdánfalván, 1931-ben (197: 136. és 140–1. o.). Az elsőt énekelte Bodó János leánya, Maris, 18 éves, a másodikat Kozsán Józsi 28. éves. – 21–25. Domokos Pál

* Zángor = mészárszék.

Péter gyüjtése: 21–3., bogdánfalvi leányok énekelték neki 1929-ben (195: 203., 206., 211. o.); 24–5. 1932-iki gyüjtéséből Bartók lejegyzése. Az elsőt Nagypatakon énekelte Petrás Maris, a másodikat Trunkon Pista Jánosné (232: 27., 41. o.).

26. László Mihály dallam nélküli közlése a bukovinai fonókból (60: 167. o.).

27–30. Kodály 1914-iki híres bukovinai gyüjtéséből (158a: 146., 67., 186–7., 92–3. o.). A magyar népdallam-kincsnek a legértékesebb része a bukovinai székely népdalok. A 27. és 29. dalt Biró Balázsné 49 éves énekelte Hadikfalván, a 28.-at Péter Bibiánné 45 éves Fogadjistenben és a 30.-at László Györgyné 42 éves Istensegítsen.

31. Kis-Várday Gyula gyüjtése (202: 131. o.). A dal még a kivándorlás emlékét őrzi.

32. Balla Péter gyüjtése (212: 135. o.).

33. Ürmösy Sándor feljegyzése 1843-ban, az oláhországi Nagy-Kimpiánban, ahol egy boérnő nép számára rendezett táncmulatságán hallotta négy-öt »szeszmámoros« magyartól, akiknek »míveletlen táncát.. nem tudtam, szégyeljem-é, vagy kitörő nevetésemmel neveljem... a' póremberek és a' tornáczában még feszültebb figyellel ülő czifra boérnő lármás kaczaját, kik a' magyartánczot olly nevető ítélettel nézték, mint az orosz medvebocs tánczát« (36: 27–8. o.).